

PONÍMANIE HISTÓRIE A INŠTRUMENTALIZÁCIA OBRAZOV MINULOSTI V NÁRODNEJ IDEOLÓGII TOMÁŠA G. MASARYKA NA PRELOME 19. A 20. STOROČIA*

Karol Hollý

Understanding the History and Instrumentalisation of the Past in the National Ideology of Tomáš G. Masaryk at the Turn of the 20th Century

The study is dedicated to the instrumentalisation of history in the national ideology of T. G. Masaryk at the turn of the twentieth century. According to the author's opinion, Masaryk deliberately neglected the earlier Cyril and Methodius tradition. History for him did not begin until the Hussite Reformation. The history of 'Slovakia' in Masaryk's eyes acquires the character of the history of the Czechoslovak nation until the moment of the activity of the Bohemian Hussites in 'Slovakia'. On the general level, Masaryk built on Slovak cultural nationalism, but he considered Kollár's programme as insufficient. In the case of 'Slovakia', he withdrew from the linguistic definition of nationalism, which he replaced with historical constructs that were to form the joint cultural identity of the Czechs and Slovaks. In so doing, he placed the emphasis on political history, which in his opinion led to the identification of Czechs and Slovaks in the political and territorial sense of the word and to the suppression of potential Hungarian patriotism.

Karol Hollý (* 1980), pôsobí v Historickém ústavu SAV v Bratislavě, karolholly@gmail.com

Kľúčovou osobnosťou pre ideológiu stúpcov národnej jednoty Čechov a Slovákov koncom 19. storočia vo všeobecnosti a konkrétne najmä hlasistov bol To-

* Štúdia vznikla v rámci projektu VEGA č. 2/0044/11 Slovensko v druhej polovici 19. storočia.

máš G. Masaryk. Ten už okolo roku 1890 vyzýval slovenských študentov v Prahe k založeniu samostatného časopisu.¹ O svojom dlhodobom záujme o slovenskú otázku písal 24. februára 1895 Dušanovi Makovickému. Spomína v ňom dvoch pražských študentov, Vavra Šrobára a Jána Smetanaya, ako iniciátorov založenia časopisu, ktorý by propagoval *ideje* skutočne ľudovej politiky. Konceptiu časopisu konzultovali s Masarykom, ktorý v tej súvislosti písal Dušanovi Makovickému: „Máme celý plán, jak a co by se mělo postupovat, ale nespíchám s věcí, neboť spása je ve Vás, z Vašeho středu musí se počítí s prací.“ Pri tejto príležitosti zasiela Makovickému svoje najnovšie dielo: „Posílám Vám zároveň Českou otázku – Vaše slovenská není než jejím doplněním, nebo lépe řečeno, co my máme na práci, na práci máte i Vy.“² Uznanie *Českej otázky* vyjadrili Masarykovi aj napríklad Pavol Országh Hviezdoslav a Miloš Štefanovič.³

Tieto skutočnosti jasne hovoria o význame Masaryka, ktorý sa prejavil predovšetkým v podobe ideologického vodcu, resp. vzoru pre stúpcov národnej jednoty Čechov a Slovákov v slovenskom národnom hnutí. Špeciálnu pozíciu malo jeho dielo *Česká otázka*, ale aj jeho neskoršie práce významným spôsobom ovplyvnili ich ideologické smerovanie. Konkrétne sa Masarykov vplyv najvýraznejšie prejavil v obsahu programu hlasistov. Na tomto mieste len pripomením nasledovné Masarykove tézy obsiahnuté v hlasistickom programe: odklon od starších dejín; revízia cyrilo-metodskej tradície; programové nadväzovanie na kultúrny nacionalizmus Jána Kollára; budovanie ideovej, všeľudskej vzájomnosti; ústup od jazykovej definície nacionalizmu.⁴ Ako ďalej poukážem, tieto body nevyplývali primárne z Masarykovej filozofie českých dejín, resp. z jeho koncepcie českej otázky. Naopak, medzi hlasistickým programom a Masaryko-

1 ANTON ŠTEFÁNEK, *Šrobár a jeho doba*, in: Šrobárov sborník k 70. narodeninám, (edd.) Ján Halla, Jan Húsek, Andrej Kostolný, Ewald Tománek, Bratislava 1937, s. 19.

2 ZDENKA SOJKOVÁ, *Masaryk a štúrovci*, in: Téma Štúr – problémy a návraty, (ed.) Zdenka Sojková, Praha 2006 [pôvodne v zborníku Masarykova idea československé státnosti ve světle kritiky dějin, Praha 1993, s. 24–34], s. 80, poznámka č. 13. Datovanie citovaného listu sa v práci Z. Sojkovej uvádza – zjavne omylom – 24. februára 1995.

3 Z. SOJKOVÁ, *Masaryk a štúrovci*. K Masarykovmu vplyvu na slovenskú aktivistickú mládež by sa dalo nájsť omnoho viac dokladov. Zaujímavé sú napríklad spomienky Š. Fajnora, ktorý písal o Masarykovom vplyve na slovenskú univerzitnú mládež v Pešti v 90. rokoch. Z Masarykových diel, ktoré tieto kruhy zvlášť inšpirovali, poukazuje na dve: *Česká otázka* a *Naše nynější krise*. Podrobnejšie: VLADIMÍR FAJNOR, *Masaryk a slovenské studentstvo v Pešti zatiatkom rokov deväťdesiatych*, in: Slovensko Masarykovi, (ed.) Jozef Rudinský, Praha 1930, s. 80–84, najmä s. 82.

4 Porovnaj VAVRO ŠROBÁR, Program časopisu „Hlasu“ a pracovníkov jeho (1898–1905), Slovenský národný archív, f. Vavro Šrobár, šk. 22, inv. č. 988, 12 s.

vým českým národným programom možno nájsť jasné kontradiKCie. Jedným z hlavných cieľov tejto štúdie je poukázať na disproporcii medzi Masarykovou interpretáciou týchto postulátov v českom a slovenskom kontexte. Pokúsim sa teda odpovedať na otázku, z akých príčin predostieral hlasistom program, ktorý považoval za nevhodný pre Čechov.

Pri analýze funkcií a významu histórie v ideológii stúpcov národnej jednoty Čechov a Slovákov je však potrebné venovať pozornosť aj viac všeobecne poňatej národnej ideológii Masaryka, s dôrazom na jeho postoj k histórii a jej spoločenskej funkcii. Nepokladám za presné interpretácie Masaryka a hlasistov ako kritických k romantickým koncepciám dejín. Často sa zdôrazňuje ich dôraz na analýzu súčasnosti a konkrétne aktivity v reálnom svete. Zabúda sa však na to, že pre Masaryka a následne aj pre hlasistov dejiny tvorili základný prvok ich ideológie.

1) K Masarykovmu ponímaniu povahy a funkcie histórie

Humanita ako esenciálne nacionalistická idea

Na vrchole Masarykovho rebríčka hodnôt stála humanita. Touto ideou odôvodňoval nielen svoje politické koncepcie, ale bola ústrednou aj v rámci jeho filozofie českých dejín.⁵ Významové pole pojmu humanita v súčasnom, ale aj vo vtedajšom diskurze, láka k jej interpretovaniu v zmysle všeludských hodnôt, prekračujúcich úzky rámec „národného záujmu“. Tu treba povedať, že Masarykovo ponímanie humanity bolo vo svojej podstate jednoznačne nacionalistické. Emanuel Rádl to vyjadril výstižne, keď upozornil, že „Masaryk se svou ideou ‚humanity‘ nepřekročil Herderův stín“.⁶ Podobne F. Barnard vo svojej fundovanej štúdii poukázal na relevantné styčné body medzi Herderovým a Masarykovým myslením.⁷

Masaryk v práci *Problém malého národa* (1905) potvrdzuje svoje nacionalistické východiská prostredníctvom definície národnostnej idey, ktorú pokladá

5 Humanitu, ako základnú ideu českých dejín chápal v Českej otázke ako ideu náboženskú [samozrejme, že nie v zmysle cirkevnom]. Podľa J. Mareka sa postupom času táto idea laicizovala a vyjadrovala skôr ideálne hodnoty európskej renesancie, osvietenstva, francúzskej revolúcie a napokon demokracie – JAROSLAV MAREK, *Jaroslav Goll*, Praha 1991, s. 250.

6 Podrobnejšie BOHUMIL DOLEŽAL, *Emanuel Rádl: dluh a závazek*, Kritický sborník 14/1994, č. 3, s. 43.

7 Pozri M. FREDERICK BARNARD, *Humanism and Titanism: Masaryk and Herder*, in: T. G. Masaryk (1850–1937), zv. 1: *Thinker and politician*, (ed.) B. Stanley Winters, London 1990, s. 23–43.

za prirodzenú a určujúcu budúci vývoj: „Národnostní cítění a myšlení se vyvíjí dosud. Není to překonané stanovisko, naopak vývoj je teprv v začátcích. Stále víc bude jasno, že národ je přirozený člen člověčenstva a že člověčenstvo nemá být organisováno státně, nýbrž národnostně.“⁸ Z toho vyplýva zásadné odmietnutie idey kozmopolitizmu. Tá je totiž v rozpore s ideou humanity – „človečenstvo“ je spoločenstvom národov a nie jednotlivcov.⁹

V diele *Demokratism v politice* z roku 1912 o tom písal ešte jasnejšie v súvislosti s genézou národnostnej idey od francúzskej revolúcie: „Člověčenství je organisace z národů, ne ze států, stát je něco umělého, historického, národ je něco přirozeného. Národnost přichází jako část člověčenstva k platnosti. Vedle národnosti vzniká nový pojem lidovosti, uvědomění, co jest národ? Jen ti aristokraté nebo každý jednotlivec, masa, lid? Z tohoto hnutí vzniká také hnutí stavovské. A z těchto prvků, z tohoto hnutí osvícenského, humanitního, vzniklo politické úsilí velké francouzské revoluce. Ona nese jméno ‚velká‘ (jako Alexandr ‚veliký‘), protože je zde opravdu něco velikého, *nového*.“¹⁰

Humanitné ideály a demokratizmus Masaryka je teda treba chápať v priamej súvislosti s jeho zánietením pre moderný nacionalizmus. Ten na jednej strane prekračoval staré stavovské rozdiely, ale na strane druhej bol limitovaný novou ideou práva národov na sebaurčenie. V kontexte priamej súvislosti národných hnutí s politikou na prelome 19. a 20. storočia možno Masarykovu humanitu chápať „ako ideu, vo svojej podstate, striktné politickú“. Tomu zodpovedalo aj Masarykovo chápanie dejín. Nie náhodou označil humanitu za český program a súčasne posledný účel českých dejín: „Humanita je náš posledný cieľ národni a historický, humanita je program český.“¹¹

História a politika – Masaryk verzus Pekař

Masaryk vnímal blízky vzťah histórie a politiky. V histórii hľadal smer pre politiku. Tvoril tak konštrukcie, ktoré boli pre časť vtedajšej českej historiografie neprijateľné. Josef Pekař napríklad poukázal, že Masaryk pristupuje k práci

8 TOMÁŠ GARRIGUE MASARYK, *Problém malého národa*, in: Ten istý, *Ideály humanitní. Problém malého národa. Demokratism v politice*, Praha 1968 [prvé vydanie 1905], s. 74.

9 Podrobnejšie T. G. MASARYK, *Problém malého národa*, s. 72–74.

10 TOMÁŠ GARRIGUE MASARYK, *Demokratism v politice*, in: Ten istý, *Ideály humanitní. Problém malého národa. Demokratism v politice*, Praha 1968 [prvé vydanie 1912], s. 108.

11 TOMÁŠ GARRIGUE MASARYK, *Česká otázka. Snaby a tužby národního obrození*, Praha 1969 (prvé vydanie 1895), s. 240.

s dejinami jednostranne a doktrinársky. Konkrétne išlo napríklad o významnú konštrukciu priamej súvislosti medzi husitstvom a národným obrozením.¹² Pekař o tomto spore o „zmysel českých dejín“ hovoril vo svojej prednáške roku 1928. Upozornil v nej, že pod „zmyslom dejín“ niektorí hľadali „večné“ v dejinách, voči ktorému je „skutečnosť pouze vnější formou, klade se důraz na pochopení cíle nebo účelu vývoje, na logickoteleologický charakter jeho, chce se takřka strhnouti poslední clona s tajemství života“. Do tohto myšlienkového prúdu radil aj Masaryka: „Hodnocení toho druhu, v němž jako u Masaryka, je hledisko empiricky poznávací prostoupeno stanoviskem mystickoteleologickým, vede nutně do dále metafysických, nebo k řešení náboženskému. Do těchto světů se empirická historiografie neodvažuje.“¹³

Pekař teda nesúhlasil s hľadaním transcendentálnych ideí v dejinách, pretože tak dochádza ku konštrukciám závislým od svetonázoru ich autora, a nie od výpovednej hodnoty historického prameňa.¹⁴ Tento koncept, v ktorom bol ideologický cieľ nadradený snahe poznať minulosť v jej zložitosti,¹⁵ výstižne pomenoval ako jej „zámerné využitie“ a „umelé tvorenie“: „Ale bylo i zámerné užití dějin, v němž cíl, vždy národně kulturní snahou nesený, měl převahu nad péčí, zda jeho odůvodnění z historie srovnává se se skutečností čili nic: Bylo, je a bude *umělé*, agitační tvorení ‚myslu‘ dějin.“

Treba zvlášť zdôrazniť, že Pekař v rámci konkretizácie tejto idey uviedol falzifikáty V. Hanku, intenzívne rozvíjanie husitskej tradície, ako aj Masarykovu náboženskú ideu ako ideové jadro zmyslu českých dejín: „Sem Hankovy padělky, doličující vysokou kulturu národní od samých báječných počátků jeho dějin, sem náleží i agitace s jménem Husovým a jménem Tábora, v době od let devadesátých počínaje a pak zejména v létech minulých vzniklá z cílevědomé snahy po usměrnění české vůle k nechuti ke katolicismu a k zápalu pro takzvanou pokrokovost, sem náleží i Masarykova these, že smysl dějin českých je náboženský.“¹⁶

12 ARNOLD SUPPAN, *Masaryk and the Trialist for High Treason against South Slavs in 1909*, in: T. G. Masaryk (1850–1937), zv. 1: Thinker and politician, (ed.) B. S. Winters, s. 213.

13 J. PEKAŘ, *Smysl českých dějin*, in: Ten istý, O smyslu českých dějin, Praha 1990, s. 385 (prednáška z roku 1928, prvýkrát vydaná roku 1929).

14 J. PEKAŘ, *Smysl českých dějin*, s. 383: „Kolega *Nejedlý* řekl minule, že spor o smysl našich dějin byl spor o nás, o náš vztah k minulosti, o to, nač v dějinách klademe důraz. Tím trefně naznačil, co v takových výkladech minulosti bývá subjektivního.“

15 Pekař upozornil, že uvažovať o „zmysle dejín“ je v priamom rozpore s dejinným obrazom historických prameňov – J. PEKAŘ, *Smysl českých dějin*, s. 385: „U historiosofů naší doby (...) staví se slovo <mysl> dějin pravidlem v protivu k skutečnostnímu materiálu dějin.“

16 J. PEKAŘ, *Smysl českých dějin*, s. 400–401.

Je známe, že Masaryk intenzívne a dôsledne bojoval proti pravosti *Rukopisu Královédvorskému* a *Zelenohorskému*. Takisto je známe, že tieto dokumenty boli falzifikátmi Václava Hanku, ktoré však boli dlho považované za autentické aj zo strany vtedajšej odbornej elity. Vznikol tak obraz Masaryka ako kritického zástancu pozitivistického, resp. antiromantického prístupu k dejinám. Pekař však správne dáva znamienko rovnosti medzi Hankom a Masarykom. Masaryk síce nevytvoril žiaden podvrh v materiálnom zmysle slova, ale fakt, že falšoval dejiny z podobných príčin ako Hanka, je zrejmy. Masarykov intenzívny boj proti rukopisom tak mohol súvisieť s rôznosťou chronologického konceptu „zmyslu českých dejín“ – Hanka potreboval dokázať starobylosť českých dejín, naproti tomu pre Masaryka sa dejiny začínali až 15. storočím. V tomto zmysle išlo o protichodné koncepcie, ktoré ale boli totožné vo svojom teleologickom prístupe k minulosti.

Sumarizujúc, Pekařovi neprekážali Masarykove idey a národno-politické ciele, ale skutočnosť, že ich zdôvodňoval minulosťou, ktorú si vedome prispôboval do formy zodpovedajúcej týmto cieľom: „Mezi mými vývody proti Masarykově české filosofii měla neposlední místo právě argumentace, že Masaryk chce ověřiti, oprítiti, odůvodniti svůj vlastní jistě ušlechtilý cíl výchovný domnělým souhlasem minulých generací.“¹⁷ M. Marek upozornil, že podstata tohto sporu spočívala na zásadne odlišných prístupoch k dejinám. V súvislosti s historickým myslením Masaryka Marek píše: „Z historického faktu se stala hodnota, kterou se dějiny – a i budoucnost – měří.“ Pekař sa naopak snažil túto axiologickú rovinu eliminovať v záujme poznania „reálnej minulosti“: „Pekařův historický realismus a empirismus nedovoloval přistoupit na stanovisko, že o postoji k dějinám nerozhoduje poznání minulosti, ale systém hodnot, který historik přijal za svůj jako individualita a i jeho [jako] člen konkrétní společnosti.“¹⁸

Masaryk teda predpokladal existenciu určitej idey, resp. hodnotového systému, ktorý je dejinám transcendentný. Meniace sa fakty v dejinách nemajú vplyv na platnosť týchto hodnôt. Masaryk tak nadväzoval na Palackého a prirodzenoprávne koncepcie.¹⁹ To súvisí s Masarykovou teoretickou reflexiou povahy histórie.

K Masarykovej filozofii dejín a metodológii historiografie

Masaryk videl úlohu historiografie predovšetkým v jej užitočnosti pre prítomnosť. Dejinný materiál mal dokazovať náhľady na súčasnosť. V *Českej otázke*

17 J. PEKAŘ, *Smysl českých dějin*, s. 383.

18 J. MAREK, *Jaroslav Goll*, s. 250.

19 Porovnaj a pozri podrobnejšie J. MAREK, *Jaroslav Goll*, s. 251–252.

o tom písal: „Od doby, kdy jsem počal o otázce české mysli, pozoroval jsem život náš přítomný a jeho různé poměry; historií a památkami doby starší zabýval jsem se vždy jen jako na doklad a důkaz svých pozorování sociologických. Směr a smysl těchto studií je takto docela můj²⁰ – vyhledal jsem hlavně z Palackého a z Havlíčka, co jsem z nich neomylně na potvrzení svého vlastního vývoje nalézt musil.“ Aby teda história plnila túto svoju funkciu „učiteľky“, nemožno k nej pristupovať mechanicky, ale organicky: „To, čo sa zve historický vliv, môže byť buď prejímaní mechanické alebo organické, z týchž národných podmienok vycitěné, vypozerované, ďalej domyšlené, a teda jediné pokračujúce žitie týmž duchom. Jinak historie učiteľkou není, pouze drábem.“²¹ Možno z toho vyvodit, že jednou z hlavných zásad Masarykovej metodológie histórie bola výberovosť a inštrumentalizácia historických tradícií v súlade so svetonázorom či národnou ideológiou, ktorá bola samotným dejinám transcendentná.

Masaryk v *Ideáloch humanitních* podal charakteristiku jedného z pilierov svojej filozofie histórie, teda otázku smerovania dejín. Tento problém uchopil prostredníctvom, v tom čase stále kontroverzného a zároveň priťažlivého, darvinizmu: „Přírodovědecký evolucionism skutečně není nic nového, nýbrž podává v nové formě víru v pokrok. Je to přírodovědecká formulace učení dějepisného.“ Pokrok nechápe ako skok k dokonalosti: „Žádný skok, žádný zázrak se nestane.“ Túto vieru v pokrok považuje nielen za legitímnu, ale prostredníctvom nej podáva jednu zo svojich charakteristík náboženstva: „Jistě tedy mnohem střízlivěji počínáme teď uvažovat o pokroku, ale víru v pokrok máme, a pokud dovedeme i nejstřízlivěji na věc pohlížet, je víra ta oprávněna. Víra ta má v sobě něco přímo náboženského. Je-li podstatou náboženství naděje v budoucnost (...) pak učení evolucionistické má ráz náboženský. [...] To je cenný prvek evolucionizmu.“²²

20 Porovnaj jeho interpretáciu z roku 1901 – TOMÁŠ GARRIGUE MASARYK, *Ideály humanitní*, in: Ten istý, *Ideály humanitní. Problém malého národa. Demokratism v politice*, Praha 1968 (prvé vydanie 1901), s. 50: „Já jsem také historie. Je chyba pozitivismu, že pro samou historii a samé počítání s fakty a dokumenty zapomíná na svědomí, jako by to nebylo faktem, nebylo stejně pozitivním. A to stále předvídaní, co „se“ stane – – nestane „se“ pouze, ale já to musím udělat, já musím rozhodnout svou vůlí a svým svědomím.“

21 T. G. MASARYK, *Česká otázka. Snaby a tužby národního obrození*, s. 160–161.

22 T. G. MASARYK, *Ideály humanitní*, s. 48. Evolúcia však u Masaryka (1912) nevyklučuje revolúciu – T. G. MASARYK, *Demokratism v politice*, s. 110–111: „Pro každého myslícího člověka je právo na revoluci nesporným. [...] Mně je mozková, filosofická revoluce nezbytnou podmínkou moderní demokracie. Mnozí říkají, revoluce se již přežila, místo revoluce se prohlašuje evoluce. [...] Přesto správné pozorování nás učí, že v oboru duchovním krise a revoluce jsou, prostě jsou, a tudíž také politické revoluce nejsou evolucí vyloučeny.“

Masaryk teda chápal pokrok ako postupný vývoj ku kvalitatívne dokonalejším stavom. Toto smerovanie je podriadené vývoju imanentnej idey, a teda je identifikovateľné aj v dejinách. V *Probléme malého národa* konkretizuje túto ideu (z pozície národného ideológa) prostredníctvom formulovania zásad „národného historického programu“: „Dalším úkolem našim je vyhledat z *historie* našeho vývoje směr, kterým se máme brát. Musíme vědět, jak jsme se bránili, musíme hodně přemýšlet o své historii a svém vývoji. Tu zejména je nutno uvědomit si program z doby obrození, ujasnit si, jakou jsme se brali cestou, kam směřovaly naše nejlepší hlavy. To nás povede. Uvědomíme si, že máme jít tou cestou, kterou oni začali.“²³ V citáte spomenutý motív obrodenia má v Masarykovom historickom myslení prvoradú dôležitosť. Načrtnutá schéma Masarykovej filozofie dejín závisela od konkrétne určiteľného a aj určeného momentu. Až od neho dochádza k spomenutému rozvíjaniu idey určujúcej smerovanie dejín. Spoznať tento smer znamená spoznať *pravdu* a súčasne určiť *nepravdu* a analogicky rozlíšiť *dobro* od *zla*: „Je nutno míti program. Program neznamená opsat několik myšlenek z Palackého, nýbrž pochopit smysl historie a teď si říci: „Chceme spět za tímto cílem. Co to konec konců znamená? Nic než poznat, co je pravda a nepravda, poznat, co je zlé a co je dobré.“ Poznanie samé osebe nepostačuje, Masaryk postuluje povinnosť nadväzovať na pravdivé a dobré v dejinách: „Máme povinnost poznanou pravdu vyznat a v ní stát. [...] To jest studovat literaturu, historii, poznávat světový vývoj a náš úkol ve světě a stát v tom, co jsme poznali.“ Napokon príklad k takémuto životnému postoju poskytuje ideálny reprezentant *pravdy* a *dobry* v dejinách: „To chtěl Hus od svých současníků. Mít zmužilost hájit svého přesvědčení. [...] Ale nutno pochopit, že každý národ má svůj úkol – jsme na správné cestě, ale musíme dobře pospíchat.“²⁴

Pre poznanie a pochopenie tejto úlohy je nutné obrátiť sa do minulosti. Zmienka o Husovi naznačuje ďalší moment Masarykovej koncepcie. Smerovanie dejín, *pravda* a *dobro*, boli reprezentované konkrétnymi osobnosťami v dejinách („naše nejlepší hlavy“). Ich koncepcie, resp. to, čo si z nich vybral, mali tvoriť jadro vtedajšej českej národnej politiky. Masaryk tak nerobil nič iné ako selekciu národných hrdinov a tradícií. Kritérium tejto selekcie úzko súviselo s postavením histórie v jeho klasifikácii vied: „Avšak my musíme k historickému nazírání, k nazírání v minulost přibrat ještě vědy, jež historické nejsou a jež nás

23 T. G. MASARYK, *Problém malého národa*, s. 89.

24 T. G. MASARYK, *Problém malého národa*, s. 95.

poučujú o svete jaký jest a bude, tedy vědy přírodní a sociální.²⁵ Nevchádzajú do podrobností, postačí upozorniť na jeden závažný aspekt tohto problému, a to, že pre Masaryka bola sociológia (ako štúdium súčasnosti) nadradená dejinám: „Historie je skutečně učitelkou života a nám jí být musí více než jiným. Také byla — ale hlavní učitelkou života je přítomnost, život sám.“²⁶

Dôležité je si uvedomiť, že súčasnosť považuje za východiskový bod aj pre štúdium minulosti: „Studujme Slovanů nyní, a lépe pochopíme i Slovanů minulé. Srovnávací studium žijících Slovanů je jistější než ten zastaralý historism, potloukající se nejraději v dobách co možná nejtemnějších a nejneznámějších.“²⁷ Dôsledkom tejto myšlienky bol programový odklon od starších dejín smerom k novším: „I nelze tajit, že jsme posud více, než sluší, odvráćeni od přítomnosti k minulosti, a v té jednostrannosti se tají vážné nebezpečí pro věc národní.“²⁸ Na tomto príklade je viditeľná Masarykova snaha o negatívnu selekciu dejinného materiálu. Ako schopný ideologický vodca si uvedomoval, že nestačí poukázať na tie „správne“ národné tradície, ale rovnako je potrebné pomenovať tie, ktorých rozvíjanie je z hľadiska „národného záujmu“ neúčinné, či dokonca nebezpečné.²⁹ Tieto všeobecné závery možno dokladovať na Masarykových postojoch ku konkrétnym dejinným fenoménom.

Pilierom jeho dejinnej koncepcie je reformácia ako protipól katolíckej cirkvi. Smerovanie dejín vedie k presadeniu komplexne ponímanej reformácie na úkor tradicionalistického katolicizmu: „Od středověku pozorujeme historický vývoj, který zvu odcírkevněním. Emancipace od autority církevní nutně

25 T. G. MASARYK, *Demokratism v politice*, s. 159. O postavení historie v Masarykově klasifikácii vied pozri napríklad TOMÁŠ VOJTĚCH, *Česká historiografie a pozitivismus. Světonázorové a metodologické aspekty*, Praha 1984, s. 49–50; JIŘÍ ŠTAIF, *Historici, dějiny a společnost. Historiografie v českých zemích od Palackého a jeho předchůdců po Gollovu školu 1790–1900*, Praha 1997, zv. 2, s. 314.

26 T. G. MASARYK, *Česká otázka. Snaby a tužby národního obrození*, s. 158–159.

27 T. G. MASARYK, *Česká otázka. Snaby a tužby národního obrození*, s. 74.

28 T. G. MASARYK, *Česká otázka. Snaby a tužby národního obrození*, s. 158.

29 Domnievam sa, že historiografia o Masarykovi často navodzuje dojem, akoby mal kritický postoj k dejinám v zmysle negovania idealizujúcich obrazov minulosti. Pozri napríklad JITKA MALÍNSKÁ, *Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. Praha 2005, s. 79: „Podstatou realismu [v zmysle filozofického smeru a vedeckej filozofickej metódy Masaryka] byla především obrana proti nekriticky pojímanému historismu.“ Ako ďalej poukážem, Masarykov kritický prístup k dejinám spočíval na kritike budovania „tých nesprávnych“ tradícií (ktoré boli zhodou okolností staršie než 15. storočie) a idealizácia a selektívnosť boli základnými charakteristikami jeho prístupu k dejinám.

uvolnila i stát. [...] Vznikly národní církve. I politika měla z toho zisk, že Hus v náboženství prohlásil za autoritu ne církev, nýbrž svědomí, a že Luther vedle evangelia uznal rozumné důvody. Proto není náhoda, že v reformovaných státech demokratické zřízení nejlépe se ujalo.³⁰ Reformácia pre Masaryka znamenala stelesnenie idey pravdy a dobra. Tento koncept však treba vnímať v kontexte „antikaticizmu“ na konci 19. storočia. Ako upozornil Pekař, táto politická tendencia bola motiváciou pre tvorenie „adekvátnych“ obrazov minulosti a – v rámci Masarykovej filozofie dejín – pre určenie ich ústrednej idej, teda náboženstva. Netreba zvlášť zdôrazňovať, že náboženský charakter českých dejín bol jednoznačne antikatický a dôsledne sa odvolávajúci na husitskú tradíciu.

„Z domnělé lásky k historii se vyhybáme naší pravé a veliké historii“ (*Česká otázka*)

Konzekventne s jeho koncepciou nevyhnutnej selekcie z veľkej množiny dejinného materiálu, resp. „nie mechanického, ale organického“ prístupu k minulosti, Masaryk v *Českej otázke* vyjadruje nespokojnosť nad charakterom dejinného vedomia širokých vrstiev národa: „Potřebovali bychom akademie pravdě české. [...] Popularisace vědy nad jiné je žádoucí – kdy o tyto souvisící s tím potřeby bude postaráno? Národ Husův, Chelčického, Komenského nemá vlastního vydání těchto velkých svých mužů (...) my zatím maříme síly na tretky a z domnělé lásky k historii se vyhybáme naší pravé a veliké historii.“³¹

Otvorene tak vyzýval k „prepísovaniu dejín“: „Čemu se z historie učí, musíme revidovat. Historie podává pěkné i špatné. Historie sama nevede, ta jen vypravuje o chybách jako o velkých skutcích. To, co si z historie máme vybrat, to musíme vystihnout sami a pak jít dál po té stezce, kterou nám minulost ukazuje.“ Adekvátny obraz dejín Masaryk nenachádzal v ich starobylosti, ale v poukázaní na existenciu „tých správnych“ idej v minulosti: „To znamená stálou kritiku naší minulosti. Nesmíme příliš upírat zrak na minulost. [...] Veliká historie není zabezpečením velké budoucnosti. Teprve tenkrát nám prospěje, když v ní chceme pokračovat, osvojit si z ní velké myšlenky.“³²

Masaryk teda vyžaduje neustálu „kritiku“ dejín. Možno to znie samozrejme, ale aj tak považujem za potrebné upozorniť na zásadne odlišné významové pole slova „kritický“ v diskurze, povedzme pozitivistickom či objektivistickom a u Masaryka.

30 T. G. MASARYK, *Demokratism v politice*, s. 107.

31 T. G. MASARYK, *Česká otázka. Snahy a tužby národního obrození*, s. 182.

32 T. G. MASARYK, *Problém malého národa*, s. 94.

Masaryk totiž ani náhodou nemal zámer dospieť k nejakému *objektívnemu* obrazu minulosti. Naopak, pod kritickým prístupom rozumel vytváranie dejinných konštrukcií v záujme potvrdenia svojej teleologickej koncepcie dejín českého národa.

Konkrétne sa to prejavilo predovšetkým v jeho dôraze na husitskú tradíciu. Vystúpenie Jana Husa považoval za počiatok dejín – od neho možno sledovať vývoj *pravdy* a *dobra*, vývoj českého národného programu. V 15. storočí sa tak začína Masarykov variant českého národného príbehu, ktorý sa týkal aj národného príbehu „Slovenska“, resp. Slovákov (ako Čechov). Husiti a následne českí exulanti po bitke na Bielej hore na „Slovensku“ tvoria jeho základné uzlové body. Išlo o piliere historických koncepcií u stúpcov ideológie národnej jednoty Čechov a Slovákov, ktoré najvýraznejšie v podobe historických narácií vyjadril K. Kálal. Avšak husitská tradícia bola alfou a omegou aj Masarykovho myslenia o národných dejinách. Rozvíjal ju vedome a aktívne – nechýbala teda ani agitácia vo forme verejných prejavov počas oficiálnych osláv Jana Husa. Napríklad roku 1900 Masaryk písal K. Judovi: „Mohl bych o Husovi 4. července (5. totiž na Vsetíně, 6. v Meziříčí). Ano? Váš Masaryk.“ Masarykova otázka sa týkala prednášky v Příboře. V tomto mestečku však nebolo možné zapáliť symbolickú hranicu. Husovo upálenie si teda pripomenuli prostredníctvom ohňostroja. Masarykovi sa to nepozdávalo, ale kompromisne súhlasil: „Masaryk i s těmi rachejtlemi souhlasil. Viděl jsem, že nerad, ale uznal místní poměry.“³³

Táto drobná epizóda pekne ilustruje dôležitosť, akú Masaryk prikladal vyselektovaným tradíciám a osobnostiam z dejín. V rámci nich Hus a najmä konkrétna podoba jeho odkazu boli jednoznačne prioritné. Na ilustráciu tohto tvrdenia som vybral aj malé fragmenty z Masarykovho prejavu z roku 1899 určeného študentom pri príležitosti osláv Jana Husa v Prahe. Tento text publikoval v *Hlase*, vypovedá teda aj o historickej ideológii mladých kritikov slovenského konzervativizmu.

Husitská tradícia ako pilier historickej ideológie Masaryka:

„Myslit o našem [českém] národě, znamená myslit také o Husovi“ (*Hlas*, 1899)

V rámci prednášky o Husovi jasne definoval svoje ponímanie náboženstva ako fenoménu apriórne nekatolíckeho a zároveň ako integrálnej súčasť národného vývoja: „Náboženství má vývoj svůj, jako všechny ostatní obory života národního;

33 Pozri KAREL JUDA, *Dopisy od T. G. Masaryka z volebního zápasu o poslancecký mandát*, in: T. G. M. jak jsme ho viděli, (edd.) Josef Hofman, Oskar Odstrčil, Praha 1948, s. 51.

je našim úkolem hľadať smer, ktorým sa tento vývoj nese. Stručne rečeno, náboženstvá reformácií predovšetkým sa odcirkevnili. Hus a reformátori náboženstvá vymkli od panujúcej cirkve.³⁴ Vyššie spomenutá dejinám transcendentná idea, ktorá určuje ich smer, je na tomto mieste jasne identifikovaná: „Hus – čo mám ešte viac rikať – je neodlučne a na vždy spojen s duchovným vývojom českého národa. Myslieť o našom národe, znamená myslieť takie o Husovi.“³⁵ Smer určený Husom znamenal pokrok. Tento ústredný motív jeho filozofie dejín reprezentovala reformácia vo všeobecnosti. Odvolávajú sa na Palackého, Masaryk písal, že „naše hnutie reformačné bylo pokrokové v celém svém základu. Reformace – pokrok, pokrok – reformace. Stát v poznané pravdě!“³⁶ Priamym dôsledkom týchto ideí pre „slovenský národný príbeh“ bola eliminácia cyrilo-metodskej tradície.

2) Masarykova koncepcia dejín českého národa/Slovákov a dejín „Slovenska“

„Slovensko ve zlych dobách přijalo naše exulanty“ – „Slováci jsou Čechy“

Vycházam z tézy o programovej preferencii termínu „Slovensko“ pred pomenovaním „Slováci“ v rámci historickej ideológie stúpcov národnej jednoty Čechov a Slovákov, ktorú podporujú aj Masarykove texty. Prirodzene u Masaryka sa nie raz vyskytuje aj pojem Slováci. Samotnú prítomnosť tohto označenia však nepovažujem za dostatočný argument pre falzifikáciu výpovednej hodnoty tejto tézy. Myslím, že budúce výskumy by sa mali podrobnejšie zaoberať týmto problémom. Ich želaným výsledkom by mal byť poznatok o tom, v akých kontextoch a najmä z akých dôvodov je pojem Slovensko aplikovaný. Podobná textová analýza sa do tejto štúdie nezmestila. Vybral som iba jeden príklad ilustrujúci túto problematiku. Ide o citát z *Českej otázky*, v ktorom je pojem „Slovensko“ použitý trikrát a označenie jeho obyvateľov – v jednotnom čísle, teda vo forme „Slovák“ – iba raz: „Slovensko ve zlych dobách přijalo naše exulanty a v jejich duchu pracovalo k našemu obrození. Kollárovou humanitou mluvili k nám naši předkové i duchem svým i slovem. Slovo české na Slovensku, třebaže ve formě dialektické, zachovalo se ryzejší, a proto mohla na Slovensku a Slovákem zavznít prvá mocná píseň česká.“³⁷

34 TOMÁŠ GARRIGUE MASARYK, *Pri prvej akad. slavnosti Husovej vydržiaovanej v Prabe dňa 29. júna 1899, proslovil prof. G. T. Masaryk nasledujúcu reč*, Hlas 2/1899, č. 1, s. 44.

35 T. G. MASARYK, *Pri prvej akad. slavnosti Husovej vydržiaovanej v Prabe dňa 29. júna 1899*, s. 40.

36 T. G. MASARYK, *Pri prvej akad. slavnosti Husovej vydržiaovanej v Prabe dňa 29. júna 1899*, s. 45.

37 T. G. MASARYK, *Česká otázka. Snahy a tužby národního obrození*, s. 67.

Masaryk tu teda písal o „Slovensku“ ako teritóriu v 17. storočí. Predpokladám, že s presným ohraničením tejto územnej jednotky by mal Masaryk zrejme problém a išlo skôr o predstavovaný priestor, v ktorom bolo geografické vymedzenie podriadené ideologickému odkazu. Teda „Slovensko“, a nie jeho obyvatelia, prijíma Čechov a pracuje v prospech českého obrodzenia. Teritóriu sa tu prisudzuje schopnosť aktívne a uvedomelo konať. Táto činnosť je definovaná v ďalšej vete ako Kollárova humanita. Jej vykonávateľmi sú už ľudia – „naši predkové“. Predstavme si túto vetu vo forme: „Kollárovou humanitou mlúvili k nám Slováci i duchom svým i slovom.“ Z formálneho hľadiska je úplne korektná. Masaryk teda mohol použiť termín Slováci (rovnako ako napríklad Čechoslováci), namiesto toho však uprednostnil neurčité odkázania na (českých) predkov. Ďalšie dve aplikácie pojmu „Slovensko“ už prisudzujú teritóriu pasívnu rolu, čo je zjavne korektnejšie než rola, akú zohráva v prvej vete. Aj v týchto prípadoch však ide prisúdenie kvality („slovo české“) územia a nie jeho obyvateľom. Napokon sa predsa len objavuje pomenovanie Slováka, a to v úlohe „pevca prvej mohutnej českej piesne“. Ideologické dôvody pre aplikovanie pojmu Slováka až pri tomto zásadnom prelome, ktorý možno identifikovať ako dostatočne vplyvné rozšírenie češtiny v rámci slovenských evanjelických obcí, sú celkom zrejmé. Slováka sa objavuje na scéne, až keď ho možno pomenovať aj ako Čecha. Ide o vyjadrenie prostredníctvom narácie ideologického presvedčenia, že Slováci sú Česi.

Nebude preto náhodné, že v tom istom diele Masaryk píše o Slovákoch v súvislosti s „vlastným“ (čítaj „českým“) národom: „O národch i o národě vlastním může se soudit docela nestranně a není třeba vlastní národ zbožňovat; mně například Slováci, protože poznávám jejich chyby, o nic nejsou nemilejší, než když jsem chyb těch nepoznával.“³⁸ Problém vnímania Slovákov zo strany Masaryka je celkom výstižne opísaný v texte z medzivojnového obdobia umiestnenom v zborníku *Slovensko Masarykovi*, ktorého autorom bol Masarykov stúpenec a čiastočne aj spolupracovník Karel Kálal. Oslavný charakter zborníka považujem v tomto prípade za faktor podporujúci dôveryhodnosť Kálalovej interpretácie. Nepísal totiž nič, čo by Masaryka urážalo, alebo k čomu by sa nepriznával. Kálal teda celkom otvorene písal: „Malosť národa cíti aj Masaryk,³⁹ po celý čas oberal sa problémom malého národa; ale veril, že malý národ mravnosťou

38 T. G. MASARYK, *Česká otázka. Snahy a tužby národního obrození*, s. 72–73.

39 Kálal poukazoval v tejto veci na kontinuitu s Kollárom a Palackým – K. KÁLAL, *Masarykovo učenie o práve prirodzenom*, in: *Slovensko Masarykovi*, (ed.) J. Rudinský, s. 76–77: „Kollára a Palackého trápila malosť národa, to aj vtedy, keď sme ešte Slováci a Česi písali jedným jazykom. Keď sme sa rozvojili, zas to najviac cítil Kollár, Šafárik a Palacký.“

a vzdelanosťou zmnoží svoje sily, až sa vyrovná národu veľkému. Ale aj pri viere cíti malosť a túži po jednote československej. Komusi písal: Pripojiť k 6 miliónom 2 milióny, to má význam obrovský.⁴⁰

Kálalovu mienku podporuje Masarykov rukopis, v ktorom si zapísal: „Pro šestimilionový národ dvoumilionový kmen má ohromnou důležitost. Slováci jsou Čechy – jazyk je český, tj. český dialekt. (Prof. Pastrnkovy práce vědecky to osvětlují: přízvuk a celá struktura je česká.)“⁴¹ Zásadná mienka, že Slováci sú Česi, teda súvisí s politickým argumentom potreby zväčšiť počet Čechov o dva milióny. Argument o slovenčine ako češtine, resp. českom dialekte, dokladuje politickú relevantnosť českých jazykovedných výskumov. Okrem toho, často deklarovaný súcit so Slovákmí bol zrejme tiež podriadený spomenutým politickým cieľom: „Tedy hlavně rozumové důvody pútají Masaryka k Slovákovi. Že aj súcit s trpiacimi, rozumie sa samo sebou. Taký súcit bol v celom národe českom.“⁴²

*Masarykovo „učenie o práve prirodzenom“
a „dva milióny Čechů v uherském království“*

V práci *Problém malého národa* písal: „Malý národ bude dělat to, co řekl Palacký: sbírat všechny své síly a sílky.“⁴³ Masaryk tu poukazoval najmä na potrebu spolčovania jednotlivcov. Avšak čoskoro prešiel na – nazvime to – vyššiu úroveň. Zbierať sily znamenalo aj obrátiť pozornosť smerom na východ od hranice historických zemí Koruny sv. Václava. O stránku ďalej už totiž písal aj o spolčovaní krajín, ktoré vníma ako základný cieľ politickej a hospodárskej činnosti: „Pro nás i politicky i hospodářsky zbývá ještě mnoho práce. Jen považme, jak v našem vědomí jsou rozděleny Čechy, Morava i Slezko a dokonce i Slovensko.“ Pridáva kľúčovú informáciu o jeho postoji k identite Slovákov. Tento citát treba zvlášť zdôrazniť, pretože jeho význam je na iných miestach zväčša čitateľný iba medzi riadkami: „Dva milióny Čechů je v uherském království! Havlíček chtěl, aby se náš kulturní život osvěžoval ze Slovenska. To se zdá být romantika, ale není; nevzdáme se přece jedné třetiny národa.“⁴⁴ Masaryk tu celkom jasne vyjadril svoj postoj, že Slováci sú Česi. Použitá prvá osoba množného čísla reprezentovala Čechov. Teda tento výrok nemožno chápať v zmysle, že Česi sú Slováci.

40 K. KÁLAL, *Masarykove učenie o práve prirodzenom*, s. 76–77.

41 Z. SOJKOVÁ, *Masaryk a štúrovci*, s. 60.

42 K. KÁLAL, *Masarykove učenie o práve prirodzenom*, s. 77.

43 T. G. MASARYK, *Problém malého národa*, s. 86.

44 T. G. MASARYK, *Problém malého národa*, s. 87.

Na tieto idey treba pamätať pri interpretácii Masarykovej koncepcie prirodzeného práva. Výstižný je v tejto veci citovaný text Kálala zo zborníka *Slovensko Masarykovi*. Kálal píše, že Masaryk neodcudzoval historické právo, avšak dodal k nemu argument prirodzeného práva národov na sebaurčenie. Genézu tohto zvratu v Masarykovom myslení datuje až na začiatok 20. storočia. Kálal, ktorému toto učenie zjavne konvenovalo, nezaznamenal priame zmienky o Slovákoch; konkrétnu motiváciu Masarykových teórií „prečítal medzi riadkami“: „Dakedy po roku 1900 začal Masaryk hovoriť o práve prirodzenom. Ja vtedy zbystril sluch. Prirodzené právo dáva človeku a národu to, čo dáva prirodzený rozum. Tajil som od dávna v sebe veľzradu, túžbu smazať hranice medzi Čechmi a Slovákmí, a tak som si nové učenie Masarykovo vysvetlil, ako právo na sjednotenie so Slovákmí. Rozumoval som: On to tak myslí, ale zatým nehovorí.“ Masaryk sa teda zrejme zdržiaval otvorene pomenovať Kálalom predpokladané politicko-pragmatické príčiny svojho učenia. Ich existenciu však podporuje Masarykovo zotrvávanie na českých štátoprávných tradíciách, ktoré uňho koexistujú s prirodzenoprávnymi: „Počul som Masaryka hovoriť o prirodzenom práve roku 1906 v Písku. Opozícia sa obávala, že zavrhuje české právo historické, právo na štát v monarchii Habsburskej. Bol to omyl. V reči svojej v Písku vravel: „Nezavrhujem štátne právo, máme ho, držíme si ho, ale ja k nemu pridávam ešte právo prirodzené.“ Kálal s odhalením zmyslu Masarykovej reči nemal problém – teda, kto chcel porozumieť, ten aj porozumel: „A práve to prirodzené dávalo nárok na spojenstvo Čechov so Slovákmí. Prirodzené právo praví: Česi a Slováci sú národ jeden, majú teda právo žiť dovedna. Lutujem, že som sa vtedy Masaryka nespýtal, jestli učenie o prirodzenom práve nezahájil s úmyslom na Slovákov.“⁴⁵

Takúto interpretáciu dokladuje samotný Masaryk, ktorý hovoril Karelovi Čapkovi (v medzivojnovom období) celkom otvorene o dôvodoch jeho príklonu k prirodzenoprávnym koncepciám: „Když jsem přišel do Prahy [1882],⁴⁶ scházivali jsme se my profesori v hotelu de Saxe; v našich rozpravách jsem zastával názor, že my Češi musíme hledět politicky se spojit se Slováky. Ti druzí, jako Rezek, Goll a právníci Ott a Randa, citovali proti mně Riegra, že otázka Slovenska je causa finita, drželi se historického státního práva: český stát, to jsou de iure

45 Kálal ďalej písal o dôsledkoch tejto teórie pre zásadný zvrat roku 1918 – K. KÁLAL, *Masarykove učenie o práve prirodzenom*, s. 77: „Za hranicami v samom začiatku války bolo mu samozrejým usilovať o pripojenie Slovenska k zemiám českým, čo nebolo samozrejme všetkým našim politikom; niektorý žili len a len v trojedinom kráľovstve českom. Bolo šťastím Slovenska, že šiel za hranice Masaryk.“

46 KAREL ČAPEK, *Hovory s T. G. Masarykem*, Praha 1990, s. 98.

jen historické země, Čechy, Morava a Slezsko – Slovenska se zříkali. Proto jsem byl proti tomu výlučnému historismu.“ Obdobne s Kálovým podaním, Masaryk na tomto mieste deklaroval koexistenciu historického práva s prirodzeným. Prirodzené právo však malo prednosť,⁴⁷ okrem iného aj z dôvodu – z ideologického hľadiska zásadného – česko-maďarského „súboja o Slovensko“.⁴⁸

Metódy maďarskej politiky ako vzor pre českú politiku

Spomenutý česko-maďarský „súboj“ považujem za zásadnú politickú motiváciu ideológie Masaryka, ako aj jeho stúpencov. Hoci som ani zďaleka nepreštuodoval celok Masarykovej spisby pred prvou svetovou vojnou, predpokladám, že pozitívny obraz Maďarov je v jeho textoch skôr výnimkou než pravidlom. Pozitívne sa vyjadrovať o Maďaroch, teda o svojom „súperovi“, by bolo bývalo z hľadiska ideologickej agitácie zjavne kontraproduktívne. Napriek tomu takéto zmienky existujú. Prirodzene, zmysel týchto výpovedí nie je chváliť Maďarov, ale strategicky poukázať na prednosti súpera a samozrejme ich aj náležite využiť. Masaryk v *Probléme malého národa* predkladal metódy maďarskej politiky (konkrétne propagandy) ako vzor pre politických reprezentantov Čechov: „Cizina se o nás doví jen z toho, co se o nás píše ve Vídni. Jaký je to národ, když se sám o sebe nestará? Když se díváme na Maďary, vidíme, jak se starají, aby svět o nich věděl. A Maďarů není přece víc než nás.“⁴⁹ O stránku ďalej tento problém uchopuje prostredníctvom uprednostnenia maďarských hegemonistických metód voči Nemaďarom pred nemeckými metódami: „Němci užívali násilí, ale to neznamená, abychom ho užívali také my. Máme se bránit, ale před celým světem, na tribuně světové. Proč Maďaři učinili svou věc otázkou světa? Nejen že udělali revoluci, ale šířili mínění, že jsou pro svobodu. Proč český národ toho nedovede, aby o něm svět věděl?“⁵⁰ Teda vedomú a pro-

47 K. ČAPEK, *Hovory s T. G. Masarykem*, s. 131–132.

48 K. ČAPEK, *Hovory s T. G. Masarykem*, s. 132: „Mně šlo o Slovensko – podle historického státního práva bychom musili Slovensko nechat Maďarům.“ Tento moment je v širšom kontexte ideológie národnej jednoty Čechov a Slovákov kľúčový. Negatívny obraz Maďarov v dejinách bude tvoriť jeden z fundamentov tejto ideologickej orientácie. Bola to nevyhnutná súčasť ideologického vylčenia Slovákov od Maďarov a naopak ich priblíženia Čechom prostredníctvom dejín. Porovnaj napríklad P. S. ČAMABURSKÝ, *O parasitismu v uberském životě*, Revue Naše Slovensko 2/1908, sešit 3, s. 97–108.

49 T. G. MASARYK, *Problém malého národa*, s. 87.

50 T. G. MASARYK, *Problém malého národa*, s. 88.

gramovú mystifikáciu („šířili mínění“) pozorovanú u Maďarov považoval za žiadanú metódu pre českú politiku. Aplikáciu sily – ako potenciálnu inšpiráciu zo strany Nemcov – odmieta. To môže vyplývať aj z realistického zhodnotenia „vlastných síl“. V každom prípade považuje metódu „boja ideami“, tak ako ju reprezentovala maďarská politika, za efektívnejšiu. Posledným záverom, ktorý sa v tejto veci ponúka, je poukázanie na hegemonistické prvky v Masarykovom ponímaní českej politiky. V citovaných fragmentoch totiž úplne abscentuje odsúdenie maďarizácie či germanizácie. Naopak, vec je analyzovaná z pohľadu hľadania metód pre českú politiku.

Obraz Maďarov pre Slovákov: Maďari ako nekultúrny hegemon

Maďarov Masaryk spomína spravidla v súvislosti so Slovákmí. Netreba zvlášť zdôrazňovať, že tu by sme len ťažko našli ich pozitívny obraz. Hoci sa Masaryk nevenoval maďarským dejinám v takej miere ako napríklad Kálal, Štefánek a viacero iných stúpcov ideológie národnej jednoty Čechov a Slovákov, v jeho textoch možno nájsť zásadné koncepčné východiská pre tento smer uvažovania o Maďaroch v minulosti. V *Českej otázke* vysvetľoval, že maďarizácia je zásadne odlišná od germanizácie: „Utiskování to Slováci proto nesli a nesou tak zle, že Maďari pro svou hegemonii nemají prážádného důvodu než moci. Němci nám Čechům mohou ukazovat na svou literaturu a velikost – avšak ani toho ani onoho nemají Maďari.“ Teda Maďari nemôžu legitimizovať svoju hegemonistickú politiku prostredníctvom kultúrnej nadradenosti. Pokračovanie citátu je rozvinutím tohto motívu a v širšom kontexte historickej ideológie je zásadné: „Kulturní stav maďarského lidu je nižší než u lidu slovenského a literatury značnější Maďari nemají ještě dnes, a dokonce žádné neměli v době Kollárově.“⁵¹ Potlačování Slováků má ráz čistě fysický, odnárodňování a pomadařšťování má proto tak zlé následky kulturní i mravní.“⁵² Tu je načrtnutý jeden z pilierov hlasistickej ideológie – koncept mravnej maďarizácie. Neodsudzuje sa ním samotná idea hegemonie jedného národa nad druhým. Odsudzuje sa len jeden z jej prejavov, keď sa hegemon správa „živočišne“ („má ráz čistě fysický“) a abscentuje uňho vyššia úroveň kultúry v porovnaní s jeho „obeťou“. V tomto kontexte treba

51 Porovnaj T. G. MASARYK, *Česká otázka. Snahy a tužby národního obrození*, s. 69: „Maďarský nápor se pocíťoval tím více, že Maďari teprve pracovali o zvelebení a zvětšení své literatury a svého jazyka.“

52 T. G. MASARYK, *Česká otázka. Snahy a tužby národního obrození*, s. 68.

chápať Masarykov dôraz na Slovákov ako kultúrne/civilizačne nadradených Maďarom, ktorí vraj v prvej polovici 19. storočia nemali „žiadnu literatúru“. Je to príklad mystifikácie (v zmysle teórie J. Topolského⁵³) *par excellence*. Masaryk bol dostatočne vzdelaný na to, aby vedel, že maďarská literatúra v období Kollárovho pôsobenia existovala. S naznačeným rozdielom medzi germanizáciou a maďarizáciou súvisí aj jeho dosť smelá interpretácia Kollárových umeleckých spracovaní Veľkej Moravy: „Kollár, líče boje Slovanů s Němci, ve své obrazivosti mimoděk má před očima neblahý poměr Slováků a Maďarů.“⁵⁴

Kollár – Palacký – Havlíček

Významná časť *Českej otázky* je venovaná ideovému odkazu trojice Kollár, Palacký a Havlíček. Masaryk ich analyzuje a hodnotí z hľadiska českého národného programu. Vzhľadom k tomu, že Masaryk v rámci hlasistického programu navrhol nadviazať na Jána Kollára, bude zaujímavé prizrieť sa na jeho interpretáciu Kollárovho odkazu v *Českej otázke* a čiastočne aj v *Probléme malého národa*. V súvislosti s dejinnými koncepciami týchto troch osobností je Kollár (podobne ako Šafárik) najmenej vhodným ideovým vzorom českého národného programu. Kollár totiž presadzoval ideu humanity ako cieľ k „pravej ľudskosti“, a to prostredníctvom konceptu slovanskej kultúrnej vzájomnosti: „Idea slovanská, vlastenectví, ale nejen slovanství jazykové, nýbrž i vytvoření slovanské vzdělanosti, kterou by se dospělo ku pravé lidskosti, tím se vyčerpává program Kollárův.“ Tento program Masaryk nepovažoval za dostatočný: „Ale horování o slovanství a vlastenectví bylo poněkud neurčité.“

Naproti tomu Havlíček je predstavený ako vhodný a potrebný ideový vzor. Masaryk zdôrazňuje okrem Havlíčkovej prirodzenoprávnej argumentácie predovšetkým jeho odklon od všeobecného, abstraktného Slovanstva k jasne formulovanej českosti. Tento Havlíčkov odkaz – „Já jsem Čech, ne Slovan!“ – Masaryk často zdôrazňoval. Jeho národný program sa týkal Čechov a bol politický, čo znamenalo kvalitatívnu diferenciu medzi ním a Kollárom. V príslušných častiach *Českej otázky* sa Masaryk koncentruje na postupný prechod od ideálu

53 JERZY TOPOLSKI, *Jak się pisze i rozumie historię. Tajemnice narracji historycznej*, Warszawa 1966, s. 272–273.

54 K tejto vete zrejme obsahovo patrí veta nachádzajúca sa o niekoľko riadkov vyššie – T. G. MASARYK, *Česká otázka. Snahy a tužby národního obrození*, s. 68: „A nezapomínejme: slovenský vliv u Kollára se cítí i v ohlase maďarského utiskování Slováků.“

kultúrnej slovanskej vzájomnosti k politickej českosti, pričom významnú úlohu zohráva analýza dejinných koncepcií týchto troch ideológov.

V tomto kontexte je Kollár (ako aj Šafařík) kritizovaný za vylúčnú orientáciu na slovanskú minulosť: „Šafařík a Kollár obrátili naši mysl jednostranně do minulosti slovanské.“ Palacký už písal o starých českých dejinách: „Palacký jednostrannost tu napravil jen částečně, ukazuje nám minulost českou. [...] Historism i Palackého zavedl ve mnohém na dráhy nesprávně konservativní.“ Masaryk tu naráža na orientáciu Kollára a Palackého na staršie dejiny, čo malo pochopiteľne dôsledky pre charakter „národného vedomia“: „Není pochybnosti, že hled náš je obrácen příliš dozadu. Je charakteristické, že nemáme ještě ani dějin doby pobělohorské – tak naše národní vědomí tkví v minulosti. [...] Je to pochopitelné, pravím, a správné; ale je to jednostranné, neúplné.“⁵⁵

Hoci Masaryk kritizoval Palackého orientáciu na staršie dejiny, našiel v nej aj významný pozitívny aspekt, ktorým bolo jeho zameranie na politické dejiny: „Od Kollára se Palacký liší i svým důsledným politickým pojmáním českého programu národního. Položiv základy k politické historii české, stal se Palacký zakladatelem české politiky.“⁵⁶ Palacký okrem toho formuloval zásadnú tézu o českej reformácii ako zmysle českých dejín: „Jím [t. j. Palackým] české uvědomění dostává bohatší smysl. Palacký nám řekl, co je smysl českých dějin. [...] Velikost naší minulosti záleží v reformaci, v bratství bylo dosaženo vrcholu náboženského vývoje.“ Táto idea bola akoby odrazovým mostíkom pre formulovanie celej koncepcie „českej otázky“: „Teď je určité, co je minulost – ne slovanství, nýbrž češství. Co Havlíček dokazoval svou prací novinářskou, to dokázal Palacký svou historií.“⁵⁷ Masarykovmu uvažovaniu o národe a dejinách konvenuje najmä Havlíček, ktorý stanovil ako východiskový bod budovania národného programu analýzu súčasnosti: „Havlíček již ukázal, jak se máme ponořit v přítomnost a z poznání skutečnosti čerpat svou národní sílu.“⁵⁸

Dejiny vývoja ideí od osvietenského humanizmu⁵⁹ cez vlastenecký humanizmus na slovanskej báze až napokon k českému programu majú evolučný charakter: „Kollár a Šafařík podávají již historii Slovanstva, slovanskou myšlenku a vlastenectví založené na humanismu. Vlastenec musí být Slovan. To byl první

55 T. G. MASARYK, *Česká otázka. Snaby a tužby národního obrození*, s. 158–159.

56 T. G. MASARYK, *Česká otázka. Snaby a tužby národního obrození*, s. 104.

57 T. G. MASARYK, *Problém malého národa*, s. 90–91.

58 T. G. MASARYK, *Česká otázka. Snaby a tužby národního obrození*, s. 159.

59 T. G. MASARYK, *Problém malého národa*, s. 90: „Dobrovský má osvícenský josefínský humanism, jakýsi neurčitý panslavism.“

krok probouzejícího se národa, že viděl: Já nejsem sám. Přišel Mácha, Havlíček a Palacký. Ti udělali z programu slovanského program český. Ne Slovan, ale Čech.“⁶⁰

V rámci tejto trojice – Kollár, Palacký a Havlíček – sú teda zásadné rozdiely. Najdôležitejší je však medzi Kollárom na jednej strane a Palackým a Havlíčkom na strane druhej. Kollár totiž svoje idey humanity a slovanskej vzájomnosti chápal nepoliticky a Palacký s Havlíčkom zas striktné politicky: „Kollár zbudoval program národnostní, jež Palacký a Havlíček rozšířil na program politický, sociální a kulturní vůbec.“⁶¹

Ideový odkaz Kollára je „téměř nijaký“

Masaryk uznával veľký vplyv Kollára ako vlasteneckého a národno-politického buditeľa. Avšak jeho ideový odkaz považoval za nepatrný: „Ohlas jeho základných idejí filosofických, jeho filosofie dějin je téměř nijaký; naši myslitelé čerpali z německé literatury; i Štúr, jenž se Kollárem v mládí nadchl, svou filosofii dějin si bere od Hegla.“ Kollár ani ako básnik nemal významnejší vplyv. Základné idey jeho básní „nezmocňujú se myslí nadobro a navždy“. Vplyv *Slávy dcery* sa podľa Masaryka v podstate ohraničoval na Čechy a Slovensko.⁶² V *Probléme malého národa* taktiež poukázal, že Kollárov odkaz vyžaduje svoje „domyslenie“: „To

60 T. G. MASARYK, *Problém malého národa*, s. 90–91. Masaryk pomenoval aj rozdiely medzi Havlíčkom a Palackým – T. G. MASARYK, *Česká otázka. Snahy a tužby národního obrození*, s. 122: „Havlíček je pokrokovější, Palacký konzervativnější. To souvisí, jak bylo už kázáno, s tím, že Palacký hovoří více historismu, Havlíček realismu. Palacký činí pokus srovnat s přirozeným právem právo historické, Havlíček tohto podjat se nemusil. [...] Havlíček byl nacionálnější, Palacký byl více pro státní právo, svou podstatou politické. Havlíček proto psal jen česky, Palacký i německy a na sněmu mluvil česky a německy.“

61 T. G. MASARYK, *Česká otázka. Snahy a tužby národního obrození*, s. 240.

62 T. G. MASARYK, *Problém malého národa*, s. 92. Slabý vplyv Kollára dokladuje aj absenciou jeho ideí v politickom/národnom programe u slovanských vodcov revolúcie 1848–1849: „Jako v Kollárově Slávy dceři, tak kolísali naši přední mužové roku 1848 mezi humanitou a národností, mezi taktikou mírnou a násilnou, kolísali však také mezi svobodomyšlností a zpátečnictvím – Kollár sám v téže době varoval své krajany před násilím, neodsuzuje násilí maďarského, a brzy byl ve službách té Vídně, jež nepřestávala ani ve svém reakčním úsilí hrát roli obojetnou. Byli jsme pro velikou dobu ještě malí. [...] Kdežto na jedné straně jsme se sblížovali s Němci, na druhé kollárovská idea slovanská již dozrávala v pražský Slovanský sjezd, konaný v červenci. A nepřestalo se na sjezde – Charvátí a Slováci dali se neúspěšně vídeňskou ve jménu slovanské ideje použít za prostředek reakční.“ Pozri T. G. MASARYK, *Česká otázka. Snahy a tužby národního obrození*, s. 97.

již Kollár jasně viděl, že národ je forma lidství. Pro nás je tedy nutno vyslovit myšlenku lidství česky. Máme úkol přirozený tento svůj český problém řešit svým způsobem.“⁶³

K otázce selekcie kollárovskej tradície pre Slovákov

Masaryk teda v rámci koncipovania českého národného programu nadväzoval najmä na Palackého a Havlčeka. Kollárov odkaz bol vhodný iba vo veľmi všeobecnej rovine. Okrem toho Kollárov koncept nepolitickej (kultúrnej) slovanskej vzájomnosti bol v priamom rozpore s Masarykovým postulátom českej otázky ako striktno politickej. Napriek tomu svojim mladým slovenským stúpencom jednoznačne radil nadväzovať na Kollára a jeho kultúrny nacionalizmus. V tejto súvislosti je zaujímavá časť *Českej otázky*, v ktorej sa Masaryk vyrovnával s teóriou I. M. Soběstanského popierajúcou názory o mierumilovnosti Slovanov v dávnej histórii. Masaryk síce čiastočne uznal Soběstanského argumenty, avšak s obrazom bojovných Slovanov sa nestotožňoval. Čo je však dôležité, v rámci tejto diskusie sa prostredníctvom „korekcie“ Kollára zásadným spôsobom vyjadril k charakteru súčasných Slovákov: „Na Slovensku a v Slováciach Kollár vidieť mohol a videl ty krásne vlastnosti, jež podle Herdra viděl na Slovanech všech. Může býti spor, zdali Kollárova charakteristika Slovanů odpovídá ve skutečnosti Slovanům všem; avšak mně není pochybnosti nejmenší, že Kollár správně vycítil pěknou národu slovenského lidu a že jeho charakteristika Slovanů je docela živý obraz Slováků. Ta obzvláštní zbožnost, ta pilná pracovitost, ta nevinná veselost, ta láska k svému jazyku a konečně ta mírumilovná snášelivost, kteréžto vlastnosti Kollár přičítá všem Slovanům, rozhodně jsou vlastnosti Slováků nynějších. Kollár ovšem neznal dostatečně všech slovanských kmenů a přirozeným způsobem zobecnil, co pozoroval ve svém okolí, v čem sám žil a působil.“⁶⁴

Tento citát je výstižnou ilustráciou konkrétnej aplikácie jeho teoretickej tézy o nutnosti pristupovať k dejinám selektívne a prispôbovať ich ideológii, teda národnému programu pre Slovákov. Je tu zjavná tendencia eliminovať slovanosť v prospech *slovenskosti* v odkaze Kollára. Slovanosť bola totiž v priamom protiklade k českosti a naopak slovenskosť bola kategória, ktorá sa dala celkom účinne modifikovať smerom k československosti a následne českosti. Masaryk túto úlohu zvládol na veľmi dobre úrovni.

63 T. G. MASARYK, *Problém malého národa*, s. 80.

64 T. G. MASARYK, *Česká otázka. Snaby a tužby národního obrození*, s. 67.

„Kollár byl Slovák“ – Kollár ako potomok Čechov, husitov zo „Slovenska“

Prízvukoval teda, že Kollár bol Slovák: „Ještě jedné věci si musíme všimnout výslovněji, totiž faktu, že Kollár byl Slovák a že na Slovensku – Prahy vzdálen – žil a působil. Kollár sám, jak se pamatujeme, nám řekl, že idea slovanské vzájemnosti vznikla na Slovensku a proč; Kollár vzájemností uniká své kmenové malosti – bez spojení s ostatními Slovany, jak řekl Kampelíkovi, „*nic nebude*“ ani ze Slováků ani z Čechů. Slovenská a česká skepse měla být vyhojena vírou v Slovanstvo.“⁶⁵ Už som načrtoľ vyššie, že tento Kollárov projekt nebol východiskom pre Masaryka. Avšak toto uvedenie si svojej kmeňovej malosti malo byť hlavným odkazom Kollára pre Slovákov.

Bolo však potrebné z Kollára eliminovať jeho „slovanský kozmopolitizmus“ a zdôrazniť „československý“ faktor. V citovanej prednáške o Husovi z roku 1899 v Prahe (*Hlas*, 1899) sa vyrovnal s jeho pôvodom: „Kollár pokládá reformaci za dílo ducha slovanského; sám sebe pokládá tělesně i duchovně za potomka těch Čechů, Husitů a Bratří, kteří se na Slovensku usadili.“⁶⁶ Kollár bol teda pôvodom zo „Slovenska“, ideovým dedičom husitov a napokon aj ich potomkom v genealogickom zmysle slova. Práve tento a nie iný obraz Kollára Masaryk predostieral ako ideový vzor pre Slovákov.

Cyrilo-metodská tradícia ako negácia husitskej

Masaryk sa v *Českej otázke* venuje aj cyrilo-metodskej tradícii. Pri jej analýze je potrebné myslieť na jej úzku prepojenosť s jeho koncepciou husitskej tradície. Interpretácie oboch boli v jeho systéme navzájom prepojené. Cyrilo-metodská tradícia je popretím husitskej, a to prostredníctvom definície slovanskej cirkvi z deviateho storočia ako katolíckej. „Církev Methodějova“ podľa Masaryka poslúchala pápeža, z čoho vyplýva (bez ohľadu na meniace sa formy obradu), „že církev takzvaná Methodějova se slovanskou bohoslužbou byla katolická, římská, ne východní, obřad byl východní, ačkoli nevíme do které míry“.⁶⁷ V každom prípade: „Novější čeští historikové kontinuity naší reformace s církví Methodějovou právě tak a právem nepřipouštějí.“⁶⁸

65 T. G. MASARYK, *Česká otázka. Snahy a tužby národního obrození*, s. 66.

66 T. G. MASARYK, *Pri prvej akad. slavnosti Husovej vydržiaovanej v Prahe dňa 29. júna 1899*, s. 43.

67 T. G. MASARYK, *Česká otázka. Snahy a tužby národního obrození*, s. 217.

68 T. G. MASARYK, *Česká otázka. Snahy a tužby národního obrození*, s. 212.

Teda kto nadväzoval na Cyrila a Metoda, zároveň aj negoval český národný program: „Hlásání ideje cyrilomethodějské ze strany mladočeské, nehledíc k její neurčitosti, je vzdání našeho programu svobodomyšlného a českého.“⁶⁹ Politickú argumentáciu založenú na cyrilo-metodskej tradícii Masaryk vnímal ako „poblouzení našeho upřílišeného historismu: navazování na minulost co možná nejvzdálenější“. Tu treba zdôrazniť, že pamätal na dôležitosť tejto koncepcie vo vzťahu k Slovákom (k „Slovači“): „Skutečně nedávno ‚Slovač‘ obsah ideje cyrilomethodějské formulovala takto: 1. politická samostatnost a svéprávnost Velké Moravy, 2. slovanská demokracie, 3. největší rozkvět církve slovanské na Velké Moravě. [...] Směšný nebo smutný to politický nihilism – jak chcete.“⁷⁰ Treba zdôrazniť Masarykovo použitie pojmu *politický*. Odvolávanie sa na Cyrila a Metoda by totiž v politickom zmysle znamenalo popretie českého *svobodomyšlného* národného programu. Cyril a Metod totiž reprezentovali buď slovenských, alebo slovanských hrdinov. Obe možnosti sa nestretali s Masarykovým dôrazom na českosť. Ako potrebnú alternatívu Masaryk propagoval nadväzovanie na tradíciu husitov na „Slovensku“.

Zhrnutie

Odklon od starších dejín a revízia cyrilo-metodskej tradície: Pre Masaryka dejiny začínajú ideovým hnutím reformácie, konkrétne husitskej reformácie. Dejiny „Slovenska“ sa menia na dejiny československého národa až v momente pôsobenia českých husitov na „Slovensku“. Dejiny pred vystúpením Jána Husa neboli relevantné. Z toho dôvodu bolo potrebné poukázať na irelevantnosť a predovšetkým politickú neúčinnosť budovania cyrilo-metodskej tradície. Základným znakom reformácie bola negácia katolicizmu. Masaryk preto zdôraznil, že Cyril a Metod boli dôsledne orientovaní na Rím. Tak posunul tieto dve tradície do navzájom sa vylučujúcej roviny.

69 T. G. MASARYK, *Česká otázka. Snaby a tužby národního obrození*, s. 243.

70 T. G. MASARYK, *Česká otázka. Snaby a tužby národního obrození*, s. 218. Sentimentálny aspekt cyrilo-metodskej tradície, ktorý sa prejavuje vlastenectvom prameniacim z estetickej stránky staroslovanského jazyka a cirkevného obradu, Masaryk komentoval – TOMÁŠ GARRIGUE MASARYK, *Česká otázka. Snaby a tužby národního obrození*, s. 219: „Idea cyrilomethodějská na čas chytit může právě lidi hlubší a lepší, jimž duchovní fiasko vlastenčičího liberalismu již není tajemství; potud idea cyrilomethodějská je protestem proti všednosti svobodomyšlnictví, ač zároveň jejím výrostkem.“

Programové nadväzovanie na kultúrny nacionalizmus Jána Kollára a budovanie ideovej, všeludskej vzájomnosti: Tu sa obmedzím na heslovité pripomenutie dvoch aspektov Masarykovej interpretácie Kollára. Keď hovoril Kollár o Slovanoch, v skutočnosti hovoril o Slovákoch („holubičí národ“). Kollár bol Slovák, t. j. potomok českých husitov. Okrem toho Kollár zastával koncept československého kmeňa a bol rozhodným zástancom češtiny ako jazyka Slovákov. Pre Masarykove poňatie českej otázky bol Kollár nepostačujúci, avšak v rámci jeho *slovenskej otázky* bol vhodný.

Ústup od jazykovej definície nacionalizmu: Masaryk v hlasistickom programe deklaroval zanechanie jazykovej otázky ako v danom momente irelevantnej a sústredenie sa na drobnú prácu. V prípade jazykovo poňatého nacionalizmu by sa len veľmi ťažko argumentovala príslušnosť Slovákov hovoriacich po slovensky k Čechom hovoriacim po česky. Práve v tomto kontexte boli mimoriadne dôležité dejiny. Prostredníctvom rôznych historických konštruktov, a nie podľa aktuálne živého jazyka, mali Slováci dospieť k vedomiu ich spoločnej identity s Čechmi.

Dôraz na politické dejiny: Masaryk popri kritike konzervatívneho historizmu vnímal pozitívne Palackého orientáciu na politické dejiny. Uvedomoval si totiž ich účinok na stotožnenie sa širokých vrstiev Čechov s českosťou v politickom a teritoriálnom zmysle slova. Interpretácie dejín stúpcencov ideológie národnej jednoty Čechov a Slovákov budú obdobne zdôrazňovať obdobia politickej samostatnosti „Slovenska“. Ideologickým cieľom týchto konštrukcií bolo oslabiť u Slovákov uhorské vlastenectvo. Podobnému účelu slúžil obraz Maďarov ako civilizácie nižšieho spoločenstva.

Na záver pripomeniem slová Pekařa, ktorý v súvislosti s Masarykovou koncepciou zmyslu českých dejín napísal: „Celá koncepcie Masarykova souvisela vznikem svým s potřebou propagace, s potřebou apoštolátu v boj nesené myšlenky.“⁷¹ Tieto slová vystihujú nielen relevantnosť dejín, ale predovšetkým ich ideologický charakter. Ten nemal nič spoločné s kritickou analýzou prameňov a snahou postihnúť minulosť v celej jej komplexnosti a zložitosti. Skutočnosť, že dejiny tvorili zásadný element ideológie národnej jednoty Čechov a Slovákov, je základným odkazom tejto štúdie. V tejto súvislosti však treba ešte dodať, že dôraz na dejiny bol jedným z diferencujúcich znakov medzi súperiacimi ideológiami: ideológiou národnej jednoty Čechov a Slovákov a ideológiou samostatného slovenského národa – v podobe ako ju prezentovalo vedenie Slovenskej národ-

71 J. PEKAŘ, *Smysl českých dějin*, s. 385.

nej strany v Turčianskom Sv. Martine. Martinskí ideológovia totiž v poslednej tretine 19. storočia skôr vyzývali k „ústupu“ od minulosti. Nástupom hlasistov a ďalších stúpcov T. G. Masaryka sa prirodzene mení aj postoj martinských konzervatívov k dejinám.⁷²

72 Porovnaj KAROL HOLLÝ, *Historická ideológia a slovenské národné hnutie na prelome 19. a 20. storočia*, Bratislava 2008 (diss.), s. 464–466; TEN ISTÝ, *Negácia udalostnej histórie a historický optimizmus: Historická ideológia Svetozára Hurbana Vajanského (1881–1897)*, Historický časopis 57/2009, č. 2, s. 243–269; TEN ISTÝ, *Historická narácia ako politický program. Analýza obrazov minulosti v programových textoch slovenského národného hnutia z rokov 1848 a 1861*, Forum Historiae 3/2009, č. 2, s. 15. Dostupné na internete http://www.forumhistoriae.sk/FH2_2009/texty_2_2009/holly.pdf. Pojem „Slovensko“ v tomto texte nereprezentuje dejiny teritória Slovenskej republiky, keďže vyčleňovať predmet historického výskumu obdobia pred rokom 1918 hranicami dnešného Slovenska nie je podľa mojej mienky adekvátne. Porovnaj LÁSZLÓ VÖRÖS, *Analytická historiografia versus národné dejiny. „Národ“ ako sociálna reprezentácia*, Pisa 2010, s. 58–63. Tento pojem – podobne ako pojmy „Slováci“ či „Česi“ – teda používam výlučne v kontexte dejín myslenia, v danom prípade predovšetkým v kontexte Masarykových koncepcií.